

כלי רציחה חובת קבורתם ואסור הנאה מהם הרב משה צבי נריה זצ"ל¹

ראשי פרקים:

- א. פתיחה
- ב. תשובת ה"קול מבשר"
- ג. הערות הרב נרייה - ביאור ומשא ומתן בשיטות הראשונים
- ד. הערות קצרות
- ה. לסכום: הערת עורך

א. פתיחה

אחר קום המדינה הוקם בהר ציון אשר בירושלים בית כנסת לזכרון קדושי השואה הי"ד. לבית כנסת זה הובא חבל עב שהוסר מעל אחד העצים בפולין, אחר שנודע שנתלו עליו מאחינו בני ישראל. ועדת הר ציון (המנהלת את ענייני בית הכנסת הנ"ל) הנהיגה שבעשרה בטבת בעת שמתאספים בבית הכנסת להתפלל ולהזכיר נשמות הקדושים הי"ד, יתאזר החזן בחבל זה. לאחר זמן נתעוררו ספקות בליבם ופנו בשאלה אם אין בזה חשש איסור.

ב. תשובת ה"קול מבשר"

שאלתם זו הופנתה לרב משולם ראטה זצ"ל, ונדפסה בספרו שו"ת קול מבשר, חלק א', סימן נ"ח. ומשני טעמים סבר הרב ראטה זצ"ל לאסור השמוש בחבל הנ"ל. הראשון, ע"פ שו"ת שאילת יעבץ ח"ב סי' קנ"ח שכתב בענין מי שקנה סייף מאת התלין הממונה להרוג מחויבי מיתה, ועשה ממנו סכין שחיטה, ואסר זאת הגר"י יעבץ זצ"ל משום חשש אסור הנאה שיש בזה. שהרי בהרוגי בית דין שנו חכמים (בסנהדרין מ"ה ע"ב) "אחת אבן שנסקל בה, ואחת עץ שנתלה עליו ואחד סייף שנהרג

1. הערת עורך: (הרב אליעזר וייל)

דברי הרב נריה זצ"ל נרשמו על ידו כהערות לתשובת הרב הגאון ר' משולם ראטה זצ"ל (נדפסה בשו"ת קול מבשר חלק א', סימן כח) "הקול מבשר". בעריכה פתחנו בסיכום תשובתו. גם הערות הרב נערכו והורחבו לעיתים לתועלת המעינים.

בו ואחד סודר שנחנק בו כולן נקברין עימו", ורש"י בעבודה זרה ס"ב ע"ב בד"ה "כולן נקברין עימו" באר שכל אלו אסורי הנאה הם".

ואע"פ שהבריתא עוסקת דוקא בהרוגי בית דין מה שאין כן בענינו, לא נראה לחלק בכך, כיון שלדינא מפורשת במשנה סנהדרין מ"ו ע"א חובת הקבורה ואסור הלנת המת בכל המתים, ממילא גם חובת קבורת האבן, העץ והסיף וכו' אף היא בכל המתים². אמנם נתקשה הגר"מ ראטה זצ"ל מדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין פרק ט"ו, ט':

"...שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו שלא יהא לו זכרון רע, ויאמרו זה העץ

שנתלה עליו פלוני..."

ואם כך טעם זה באמת שייך דוקא בהרוגי בית דין שחטאו ונתחייבו תליה. אולם הרוגי השואה שביניהם צדיקים וקדושים הי"ד, הלא אין שייך בחפציהם החשש שיהיה בהם זכרון רע? על זה השיב, שהיות וחובת קבורת חפצי המת נלמדת מפסוק "כי קבור תקברנו" (דברים כ"א) לא התכוון הרמב"ם לחלק בין סוגי ההרוגים ולשנות הדין, תוך דרישת טעמא דקרא. אלא דין אחד לכל ההרוגים.

עוד תרץ ע"פ תשובת החתם סופר אבן העזר ח"ב קל"ב, שכל הרוג בידי עכו"ם אפילו אדם כשר, מושה מבחינה מסוימת להרוגי בית דין, שלפי מדרגתו הקב"ה מדקדק עמו כחוט השערה, ונקבר בחלקה מיוחדת, ואם כך הוא הדין גם לאבן, לעץ ולסיף ומשום כך מסכם השקלא וטריא בטעם זה

"...בנידון דידן החבל העב שנתלו עליו יש לו דין סודר וצריך קבורהואסור

בהנאה..."

טעם נוסף לומד הגר"מ ראטה זצ"ל מדברי השו"ע בסימן קנ"א, ו' שאסור להכנס לבית הכנסת בסכין ארוך מטעם "שלא יעלה המקצר על המאריך". (הסכין מקצר חיי אדם, והתפילה מארכתם) וזה לאו דוקא בכלי זיין אלא אפילו בסכין. וק"ו חבל זה שהיה מיועד להריגת בני אדם וגרוע מסכין.

אשר על כן, משני הטעמים הנ"ל (אסור הנאה, ואסור הכנסת הסכין לבית הכנסת) הורה ה"קול מבשר" לועד הר ציון להפסיק נוהג זה של התאזרות הש"ץ בחבל זה, לקברו או לגנוזו ולא להנות ממנו כלל.

2. הערות עורך: אם כי לכאורה צ"ע בזה, כי אין כל קושי לחלק ולאמר שהפסוק מרבה חובת קבורה ואסור הלנה בשאר מתים, אך דין קבורת האבן, העץ והסיף הוא בהרוגי ביי"ד בלבד?

ג. הערות הרב נרי'ה - ביאור ומשא ומתן בשיטות הראשונים

1. הערה ראשונה

דין זה של חובת קבורת האבן, העץ והסיף שלש שיטות נראה שיש בו. **שיטת רש"י**: מבוארת מדבריו במסכת עבודה זרה ס"ב ע"ב אומר שם רש"י בד"ה "כולן נקברין עמו" - "דכתיב לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו. מי שאינו מחוסר אלא קבורה. יצא זה שמחוסר קבורה ותלישה אלמא עץ גופיה אסורי הנאה וקברי ליה בעיניה..". ואין זה איסור הנאה שקשור להרוגי בית דין, אלא אסור הנאה השייך בכל משמשי מת וכלי הרציחה בכללם.

שיטת הרמב"ם: המובאת בדבריו בהלכות סנהדרין (פרק טו הלכה ט)

"..שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו שלא יהא לו זכרון רע, ויאמרו זה העץ

שנתלה עליו פלוני ..."

שיטת רבנו יונה: המובאת בחידושי לסנהדרין (מה: ד"ה "כולם נקברים עמו"),

שחובת קבורת האבן העץ והסיף היא חלק מחוברת קבורת הנתלה.

"דכי קבור אתרוייהו קאי, אנתלה והעץ. אי נמי קבור קאי אעץ, ותקברנו

אאדם הנתלה. וכיון דהשתא קבורה בעץ, הוא הדין באבן שנסקל בה

ובשאר דברים שעושים בהם בית דין דין"

ולכן יש להעיר שבין לשיטת הרמב"ם ובין לשיטת רבנו יונה אין כאן אסור הנאה,

ורק לשיטת רש"י תלה כל הענין באיסור הנאה ממשמשי המת. ולכן אפילו אם יודה

הרמב"ם לחובת הקבורה כפי שרצה **הקול מבשר** לאמר בתשובתו עדין ישאר חלוק

עליו באיסור הנאה, אפילו בהרוגי בית דין, וק"ו באלו שאינם הרוגי בית דין.

2. הערה שנייה

בשיטת רש"י נראה שלומד שטעם חובת הקבורה משום איסורי הנאה, מכך

שהגמרא בסנהדרין (מו:) מחלקת בדין קבורת העץ שעליו נתלה המת בין עץ תלוש

למחובר.

"ת"ר עץ, שומע אני בין תלוש בין מחובר? תלמוד לומר כי קבר. מי שאינו מחוסר

אלא קבורה יצא זה שמחוסר קציצה וקבורה." רש"י הזכיר זאת בדבריו בעבודה

זרה ס"ב ע"ב ד"ה "כולן נקברין עמו" שהזכרנו לעיל ואם כן משמע שהטעם הוא

משום איסור הנאה, דאם מטעמו של הרמב"ם, מה חלוק יש בין תלוש למחובר?

הרמב"ם לעומת זאת (בהלכות סנהדרין טו הלכה ט) הולך לשיטתו "שלא יהא לו

זכרון רע ויאמרו זה העץ שנתלה עליו פלוני". כי אם היה הטעם משום איסורי

הנאה מדוע יש צורך בדרשה מיוחדת למעט מחובר והרי כבר למדנו בסוגית הגמרא, דאין מת אוסר במחובר? ועוד הניחא עץ שנתלה עליו מת, אחרי מותו שפיר יש מקום לאסרו בהנאה מדין תשמישי המת, אולם אבן וסיף שגרמו למותו, מהיכי תיתי שיאסרו בהנאה?

ולכן פירש הרמב"ם כפי שפירש (ודלא כרש"י) ואומנם לפי פרושו לא היה צריך להיות חילוק בין תלוש למחובר דהרי טעמא דבזיון ישנו במחובר, אלא אתא קרא ומיעוטיה שהעץ שתולין בו אין לו להיות מחוסר קציצה. ומישום כך כתב שצריך לתלות על עץ תלוש, כדי שלא יהיה מחוסר תלישה, והשתא זוהי הלכה מיוחדת בעץ שאסור שיהיה מעשה מפריד בין התליה לקבורה, וכמו בגט שנאמר בו "וכתב ונתן" שאין כותבין על מחובר במחוסר קציצה, וכיון שלמדנו שהחפץ הקשור עם המת טעון קבורה שוב ניתן לרבות גם אבן סיף וסודר.

אולם כל זאת בהרוגי בית דין בלבד, אולם כל שנהרג שלא בבית דין אין כאן בזיון ואין העץ טעון קבורה כל עיקר ואם כן לרמב"ם לכולי עלמא הך קבורה היא משום בזיונא. ונפק"מ בין רש"י לרמב"ם דלרש"י כיון דהוי מהנקברים מטעם איסור הנאה אפרן אסור, דמשיך איסורייהו (כתוספות סוף תמורה), ואילו לרמב"ם אפרן מותר דלא בא הקבורה, אלא למנוע הבזיון וכל שהפך החפץ לאפר שוב אין בו שום בזיון ואפשר להשתמש בו. ועוד: דלרש"י בעינן תלוש, דאם לא כן אינו נאסר בהנאה ואילו לרמב"ם גם תלוש אינו נאסר בהנאה, ודין תלוש הוא דלא ליהוי מוחסר קציצה.

3. הערה שלישית

הערותינו עד כה יצאו מנקודת הנחה שדברי הגר"י יעב"ץ בתשובתו לאסור כלי רציחה בהנאה, יש להם מקור בשיטת רש"י. אולם בעיון נוסף אפשר לומר שגם לשיטת רש"י איסור ההנאה מכלי רציחה אינו איסור עצמי, אלא שחובת הקבורה גורמת איסור הנאה. ואפשר גם לומר שחובת הקבורה הוא הוכחה שיש כאן איסור הנאה.

(ועיין שו"ת צפנת פענח סימן ע' יש דברים שהביאור שלהם מחמת איסורם, ויש דברים שהאיסור שלהם מחמת הביעור שצריך לבערו.) והשתא כל דינו של המהר"י יעב"ץ אין לו מקור בגמרא ולא מבעי לרמב"ם אלא אף לרש"י אין כאן איסור הנאה כלל.

ד. הערות קצרות

הערה ראשונה

אחת ההוכחות לדבריו לאסור השימוש בחבל עליו נשאל, הביא הגר"מ ראט"ה זצ"ל מתשובת מרן החתם סופר זצ"ל בשו"ת "אבן העזר" ח"ב סימן קל"ב להשוות כל הנרצחים להרוגי בית דין לקוברים במקום מיוחד שלא עם שאר הנקברים. אומנם על כך יש להעיר שהיתה זו משנתו הראשונה בשנת תקס"ה אולם עיין בשו"ת "יורה דעה" שלו סימן של"ג בתשובה שכתב בשנת תקע"א חזר בו והורה לקבור הרוג בקברות אבותיו.

הערה שניה

כמו כן מה שהסמך הגר"מ ראט"ה זצ"ל המעשה בספר חסידים (סימן תתשי"ג) כראיה לדברי השאלת יעב"ץ, לכאורה אין כל ראיה לזה. דמאן לימא לן שהסכין היה של ההורגים ומטעם זה אסרו החכם אפשר שהיה של ההורגים.

הערה שלישית

בשמואל (פרק כא פסוק י) מספר הכתוב בפרוש כי חרבו של גלית שנפלה בידי ישראל לא נקברה:

"ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי אשר הכית בעמק האלה הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד. אם אותה תיקח לך - קח, כי אין אחרת זולתה בזה. ויאמר דוד אין כמוה תננה לי."

ואם כן יש להעיר על דברי הגר"י יעב"ץ מחרב גלית הפלשתי שנהרג בה, ובכל זאת לא קברוה, והיתה שמורה בנוב עיר הכהנים באוהל מועד. אומנם אפשר לומר, דהתם נהרג באבן. והחרב לא שמשה אלא לכרות ראשו.

ה. לסכום: (הערת עורך)

מדברי הרב נריה זצ"ל משמע שהוא חולק על דברי "הקול מבשר" בדן איסור הנאה שיש בחבל הנ"ל ואף בחובת קבורתו לשיטת רבנו יונה והרמב"ם. ובשיטת רש"י מסתפק. לעומת זאת אין הוא מתיחס לטעמו השני של "הקול מבשר" המדמה את החבל לסכין מדין "שלא יעלה המקצר על המאריך". ומשמע שמקבל דבריו בזה.